

Portré helyett tükör

Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor – Riba András: *A snagovi tükör. Ecsetvonások a politikus pályaképehez.* Budapest, Magyar Napló, 2020.

Kemény fába vágta fejszóját Kahler Frigyes, M. Kiss Sándor és Riba András László legújabb kötetük publikálásakor. Bár 1956 forradalomként való értékelésében – néhány marginális kivételt leszámítva – konszenzus alakult ki nemcsak a történettudományban, de a közbeszédben is, a Kahler–M. Kiss szerzőpáros évtizedekkel ezelőtt feltett kérdése – *Kinek a forradalma?*¹ – mintha aktuálisabb lenne, mint valaha. A Nagy Imréről szóló tudományos diskurzus mellett² a napi publicisztikában szintén zajló, jellegükből fakadóan más természetű viták is éppen ehhez a kiindulóponthoz vezethetik vissza az olvasót.³ A feladat nehézségét nemcsak az adja, hogy harminc évvel a rendszerváltás és a történettudományi paradigmaváltás kezdete után nem könnyű újat mondani a kivégzett miniszterelnökről. Sokkal inkább azért veszélyes a vállalkozás, mert egyszerre „sérti” azokat, akik – az újratemetés szimbolikáját ideidézve – a „hatodik koporsó” évtizedek óta elhallgatott halottait szeretnék középontba állítani; de azokat is, akik Nagy Imrét a forradalom megkérdőjelezhetetlen vezéralakjának tekintik, aki halálával – pontosabban annak vállalásával – esetlegesen korábbi bűneit is megváltotta.

A *nemzet vagy a párt* forradalma dilemmáját jól világítja meg M. Kiss Sándor egy, a szerzők felé intézett interjúkérdésre adott válasza. „Nem akarok elvenni semmit Nagy Imrétől, de Tóth Ilona vér a véremből,

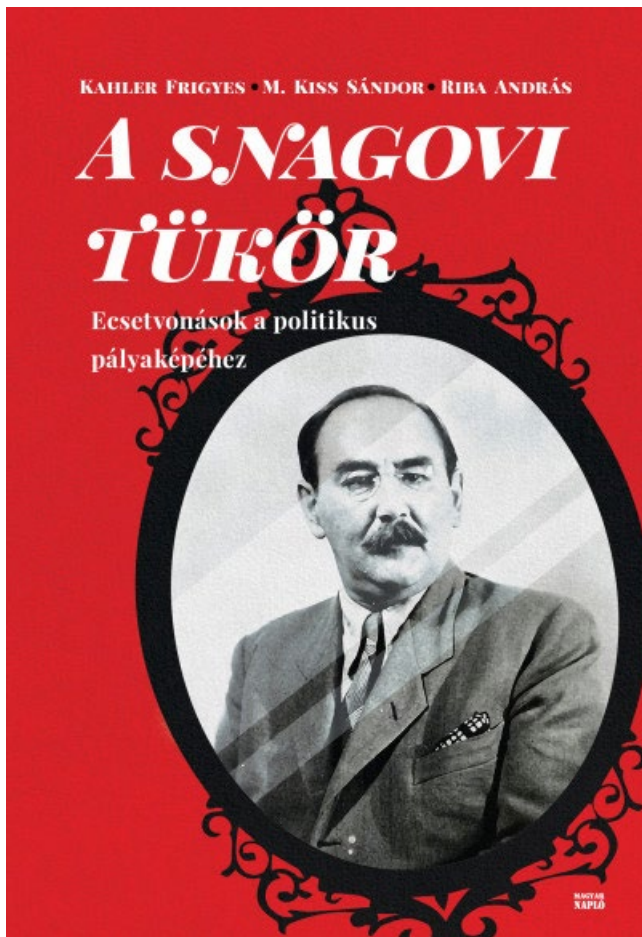
Nagy Imre viszont nem. Ezt nem Nagy Imre ellen mondom, hanem Tóth Ilonáért. Nagy Imre politikus volt, politikai térben mozgott és vesztett. Tóth Ilona pedig orvostanhallgatóként embereket mentett. Nagy Imre kivégzése politikai leszámolás volt, Tóth Ilona gyilkossá minősítése a forradalom megalázása, arculcsapása.”⁴ A problematikát természetesen a kötet – annak első, leghosszabb, a kötetével megegyező címet kapott, leginkább történeti része – is tárgyalja. M. Kiss Sándor nem véletlenül megy vissza időben a Rajk-perig, annak korabeli és későbbi megítéléséig. „A Rákosi Mátyás vezette magyar kommunista párt legjelentősebb tagjai – a korábbi »revizionistákat« is ideértve – készségesen asszisztáltak a Révai által baloldalinak minősített »szennykonkurencia« (Demény [Pál], Weissshaus [Aladár], illetve a frakciók), majd a »fasiszta-burzoá-titói« elhajlók elleni harchoz. [A különböző nem-kommunista pártok vezetői elleni eljárások, vagy éppen az 1948 végéig talán a legbefolyásosabb ellenségnek tekintett Mindszenty bíboros elleni koncepciók perről természetesen e tekintetben fölösleges is szólunk – N. Z.] A magyar kommunista mozgalom történetében a »szakadást« tehát a Rajk-per – s ilyen szempontból a Rajk-per csupán »előzmény« – követő perek jelentették. Ki-ki a maga történetét végiggondolva jutott el Vásárhelyi Miklós felismeréséhez, hogy rá is sor kerülhet – hacsak közben már le nem tartóztatták. Ehhez a »lázáshoz« a magyar társadalomnak

¹ Ezen a címen megjelent kötetüket lásd: Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma? Erőszakszervezetek 1956-ban. A fordulat napja. Ismét sortűzek. A nagy per.* Budapest, Püski–Kortárs, 1997.

² A Nagy Imre-kérdésről szóló tudományos igényű, az utóbbi évtizedekben közölt dolgozatokat és – a kötet által is hivatkozott – különböző alapállású munkákat lásd: Ripp Zoltán: *Belgrád és Moszkva között. A jugoszláv kapcsolat és a Nagy Imre-kérdés, 1956. november–1959. február.* Budapest, Politikátörténeti Alapítvány, Politikátörténeti Füzetek 5., 1994.; Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz I–II. I. 1896–1953. II. 1953–1958.* Budapest, 1956-os Intézet, 1996.; Görgőy Rita: Válaszúton. Nagy Imre 1953 és 1957 közötti szemléletváltozása. In: *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből.* Szerk. Fejérdy Gergely. Piliscsaba, PPKE BTK TTI – Pázmány Péter Történeti Kör, 2003, 286–327.; Vida István: Bevezető tanulmány a *Snagovi jegyzetek*hez. In: Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek. Gondolatok, emlékezések, 1956–1957.* Budapest, Gondolat – Nagy Imre Alapítvány, 2006, 7–48.; M. Kiss Sándor: A forradalom miniszterelnöke? Miniszterelnök a forradalom idején? In: Uő: *Közéletek. 1956 – Tanulmányok, esszék, előadások.* Budapest, Kairosz, 2011, 143–160.; Székér Nóra – Riba András László: *A Nagy Imre-kód. Nagy Imre újratemetésének politikai dimenziói.* Lakitelek, Antológia, RETÖRKI Könyvek 5., 2014.

³ A sajtópolémiaik azután vettek legújabban lendületet, hogy Nagy Imre szobrát a Vértanúk teréről a Jászai Mari térre helyezték át. A Nagy Imre általános megítéléséről szóló viták lecsapódása jól látszik a szerzőkkel készített interjúból is: Élő Anita: „A per alatt tisztessége megkérdőjelezhetetlen volt”. Nagy Imre forradalmi szerepét viszont vitatják egy új kötet szerzői. *Válasz Online*, 2019. 10. 22.

⁴ Uo.

semmi köze nem volt, s ennek a társaságnak sem volt köze a magyar társadalomhoz. [46.] [Kiemelés az eredetiben – N. Z.]” Feltételezhetjük, hogy a „kinek mi a fontos” kérdés dinamikája a forradalom időszakában sem volt kevésbé éles. A szerzők megállapításait – és a többek között Vásárhelyi Miklóstól, a Nagy Imre-kormányok ’56-os sajtófőnökétől vett idézeteit⁵ – ezzel kapcsolatban e sorok írója egy másik egykori Nagy Imre-s kommunista újságíró, a korábbi *Szabad Nép*-es, majd a forradalom idején a Gimes Miklós-féle *Magyar Szabadságnál* dolgozó, a bukás után emigráló Kende Péter szociológus egy tanulmányának felidézésével kívánja megerősíteni. A forradalom ötödik évfordulóján, a müncheni *Új Látóhatár*-ban megjelent, interjú formájába öntött dolgozatában Kende azt írja: számára a „Forradalom” 1954 őszén, a *Szabad Nép* szerkesztőségében, annak lázadó taggyűlésén kezdődött. A szerző őszinte számvetésében megerősíti azt is: bár számított a forradalomra, de nem akarta – „szívem

szerint egy újjászervezett kommunista párt demokratikus uralmát akartam” –, sőt 1956 tavaszán, tartva az események egyfajta fordulatától, egy meg nem nevezett barátjának ezt mondta: „Ez így már sokáig nem tarthat. De az meglehet, hogy a kritikus pillanatban Te meg én Rákosi oldalán leszünk...”⁶ A forradalom, majd szabadságharc első pillanataiban – utólagos visszavetítése szerint legalábbis – ekképpen foglalt állást: „Amennyire együttéreztem, sőt együtt lélegeztem a békés tüntetéssel, annyira megzavart a fegyveres harc kitörése. A látottak alapján kész voltam ezért a felelősséget Gerőékre vagy a rendőrségre hárítani, de ez nem jelenti azt, hogy érzelmileg mindjárt a felkelés mellé állottam. [...] Nem tudtam, kinek az oldalán állok. Nagy Imre első nyilatkozatait és a kormány kiszélesítését elégtelennek tartottam, csakúgy, mint a közvélemény. A fegyveres felkeléssel azonban továbbra sem rokon-szenveztem, s az volt az érzésem, hogy a felkelők nagy része nem is tudja, miért harcol.”⁷

Azért idéztem ilyen hosszan a Párizsban élő – és a *Snagovi jegyzeteket* évtizedekkel később szerkesztő – szociológustól, hogy lássuk: a forradalmi események megítélésében korántsem volt olyan egységesen támogató a Nagy Imrével valamilyen szinten szimpatizáló, ám „körré” vagy „csoporttá” nem szerveződő egyének halmaza, mint amennyire ezt utólag visszavetítve gondolni szeretnénk. A szerzők azonban nem csak erre hoznak meggyőző példákat. A *snagovi tükör* – amely nem csupán a 2006-ban kiadott *Snagovi jegyzetekre* adott reflexió – nemcsak a Nagy Imre köré csoportosuló és a miniszterelnök, de az utóköri élé is *tükröt* tart. Hogyan gondolkodunk ma a kivégzett kormányfőről? Megmaradunk-e a közhelyeknél – „a párt helyett a nemzetet választotta” – és tiszteletünket minden körülmények között kiváltó végső bátorságánál, vagy elgondolásait is elemzés tárgyává tesszük? Merünk-e gondolkodni azon, hogy mennyiben más a „történeti” Nagy Imre, mint amilyen képet a ma élő nemzedékek – akár csak az újratemetés dinamikájának hatása alatt – róla formálnak? M. Kiss Sándor megfogalmazása szerint: „Kalandra hívjuk hát a már-már elcsüggedt olvasót, hogy világos legyen, miként is lehet egy korszakot

⁵ Vásárhelyi Miklós Kozák Gyulával folytatott beszélgetéseiben (Kozák Gyula: *Kész a Ieltár – Vásárhelyi Miklós*. Budapest, Balassi, 2017.) így idézte meg 1956-os hozzáállását: „Úgy gondoltam, hogy a reformkommunizmus lehetősége egyszer s mindenkorra elpárolgott, megszűnt. Mert az egyik lehetőség, amitől tartottam, hogy az oroszok végül is ezt nem fogják tűrni, visszajönnek, és akkor nyilvánvaló, hogy velünk számolnak le elsőként, és bennünket tesznek felelőssé a történelemért, nem önmagukat. A másik lehetőség pedig, hogy győz a forradalom, és akkor bennünket, mint önmagát felszámoló és lehetetlenné tevő irányzatot, egyszerűen félresöpörnek, nem számíthatunk. [111–112.]”

⁶ Vajda Pál [Kende Péter]: Tanúságtétel az októberi lázadóról. *Új Látóhatár*, 1961/5 (szeptember–október), [404–412.] 404–406.

⁷ Uo. 409–410.

sajátos szűrőn elemezni, s miért nem lehet egy ilyen életút tiszteletünk ellenére sem példaszzerű és követhető. [158.]”

Ez utóbbi kérdés kapcsán sok tekintetben „tabudöntőgetőnek” is tűnhet a kötet – különösen annak első fejezete –, holott sok esetben csupán jól ismert vagy könnyen begyűjthető tényeket rögzít. A közhiedelemmel ellentétben⁸ Nagy Imre „csillaga” nem Sztálin halála után kezdett el újra emelkedni, hanem már 1952-ben: egyszerre lett miniszterelnök-helyettes és begyűjtési miniszter, amely – ahogy M. Kiss fogalmaz – jelzésértékű arra nézve, hogy „Nagy Imrének mint válságmenedzsernek [...] megvolt a saját súlya a szovjet politika szemében. [30.]” Hogy mindezt a „válságmenedzserséget” Nagy Imre is egyfajta folytonossággként látta, azt a Snagovban írt *Gondolatok, emlékezések* elején többször egyes szám harmadik személyben fogalmazva világossá teszi: „Amikor baj volt, mindig Nagy Imrét vették elő: 1945-ben a földreformot nekem kellett végrehajtani, 1947–48–49-ben a nagy parlamenti harcok idején, a reakciós pártokkal való küzdelem idején nekem kellett az országgyűlés elnökének lennem, 1951–52-ben, amikor a Gerő-féle hírhedt »felemelt« 5 éves terv alátámasztására az export céljaira termény kellett, a begyűjtés élére állni, 1952–53-ban, amikor a mezőgazdasági termelés katasztrófális helyzetbe került a kalandor gazdaságpolitika miatt [...], Nagy Imrének kellett ennek a feladatnak a megvalósítását kézbe venni, mint miniszterelnök-helyettesnek, 1953 júniusában, amikor a katasztrófa bekövetkezett, nekem kellett a kormány élére állni, és a kalandorpolitikát felszámolni. S most októberben, mikor az elkeseredett és kétségbeesésbe hajszolt néptömegek fegyvert ragadtak, ismét nekem kellett a megfutott Rákosi-klikk örökségét felszámolnom. S utána, mint minden alkalommal, most is a legvadabb és legalávalóbb politikai hajszát folytatták és folytatják ellenem. [123.]” Az újabb hosszú idézet oka leginkább az, hogy érzékeltessük: Nagy Imre számára a forradalom – ekkor még (?) – nem feltétlenül jelzett „új kezdetet”,

inkább a „szokásos” politika folytatását. A „válság” eszkalálódását valamilyen úton meg kell akadályozni – a lehetőség szerint természetesen „pártszerűen”. Hogy mennyire nem volt törés a forradalom előtti és alatti politikája célrendszerében, azt egy 1955 végi Nagy Imre-idézettel bizonyítják a szerzők. A *magyar közélet időszerű erkölcsi-etikai kérdéseiről* című, asztalfióknak szánt dolgozatban a korábbi és későbbi miniszterelnök így fogalmaz: „Ma még úgy látszik, hogy az új szakasz politikájához való visszatérés, az ország gazdasági, politikai és kulturális életének a júniusi elvekre való alapozása áthidalhatná a mind jobban érlelődő válságot és megelőzhetné a katasztrófát. [...] Félő azonban, hogy ha ez nem következik be: bizalmukat veszítve a júniusi úttól és a kommunista párttól is elfordulnak a tömegek, és jóval messzebbre kell visszamenni, hogy *urai maradassunk a helyzetnek*. [72.] [Kiemelés tőlem – N. Z.]” A „helyzet urának” maradni: ezt próbálta meg Nagy Imre és a köré csoportosuló hatalmi centrum 1956-ban is – először ’47-ig (a kommunista párt által irányított és dominált koalíció), majd ’45-ig (koalíció, a kommunista párt részvételével) hátráltak vissza. Az elemzés egyik legérdekesebb részlete, amely arról szól: Nagy Imre mennyire *homo politicusként* viselkedett, mennyire átmenetinek gondolta a kommunista párt háttérbe szorulását. Ezt saját, önnön védőbeszédeként is felfogható jegyzeteiben így fogalmazza meg: „Mi világosan láttuk és látjuk, hogy a demokratikus kibontakozás, amelynek útjára elhatároztuk magunkat, *kompromisszum*, de olyan, amely feltétlenül helyes és szükséges volt a magyar események közepette ahhoz, hogy megmentünk a legtöbbit a népi demokratikus rendszerből, a szocialista vívmányokból, és biztosítsuk a szocialista építés feltételeit az országban, új utakon járva, új alapokra helyezve viszonyunkat a nemzetközi kapcsolatok terén, megőrizve a szoros baráti együttműködést a szocialista országokkal. Ennek a nagy célnak az érdekében mentünk kompromisszumra az egypártrendszerből a szocialista és demokratikus pártok koalíciójára (1945-ös alapon), a Varsói Szerződés felmondás[ára]

⁸ E tények legalábbis árnyalják és a túlzott naivitások, ha nem a mítoszteremtés köreiből utalják például azokat a megközelítéseket, amelyeket Jeszenszky Géza történész hangoztatott egy, a témához kapcsolódó publicisztikájában: „Nagy valószínűleg azért úszta meg a pereket és maradt életben, mert *nem a pártban nyüzsgött*, agrárelméleti kérdésekkel foglalkozott. Mellékes, de pozitívumnak is tekinthető, hogy a szovjet vezetésben a rettegett, de egy nyitottabb, racionálisabb politikát szorgalmazó Berija támogatta Nagyot. Moszkvából hazatérve írásai, megnyilvánulásai és betöltött funkciói alapján – úgy vélem – joggal feltételezhetjük, hogy Nagy Imre *azt hitte*, szülőhazájában most az orosz hibáktól és bűnöktől mentesen valósítható meg *a szép társadalmi utópia*. Ő lett a földosztó miniszter. Hitt a szocializmusban, de vallotta, hogy ennek megteremtése hosszú átmenetet igényel. Ez elkerülhetetlenül vezetett a konfliktushoz Rákosival és az akkori vezetéssel. Ekkor jól jöhetett a moszkvai kapcsolat, mert börtön helyett az egyetemi tanársághoz engedte, Sztálin halála után pedig a miniszterelnöki székbe helyezte. Ha 1956 októberé előtt egyik szívinfarktusa elvitte volna, Nagy Imre történelmünkben *akkor is pozitív megítélést kapna* az általa 1953 júniusában meghirdetett és végre is hajtott új szakaszért. [Kiemelések általam – N. Z.]”

és az ország semlegességének kinyilvánítására. [160–161.] [Kiemelés az eredetiben – N. Z.]”

A szerzők jó érzékkel mutatnak rá azokra a pontokra is, amelyekben Nagy Imre nézetei – fogságban írt jegyzetei alapján legalábbis – tragikus módon egybeestek a végül őt fizikailag megsemmisítő kádári hatalomával. A Rákosi-korszak tárgyalása meglehetősen sajátos képet mutat: többek között nacionalizmussal és sovinizmussal is megvádolta „a Rákosi-féle zsidókkiket”, amely pontosan ezt, saját zsidóságát kívánta feledtetni akár a „revizionizmus veszélyének” felidézésével (!) is. Rákosit hasonló vádakkal – a nemzeti kötődés túlzott kinyilvánításával – csak kevesen illették: legismertebbként a korábbi többszörös miniszter, a korai Kádár-korszak legfőbb kurzustörténésze, Molnár Erik, aki a '60-as évek elején elindult nemzetvitá(k)ban többek között „burzsoá nacionalizmussal” és „antimarxizmussal” vádolta a párt egykori nagyhatalmú, ekkorra már a Szovjetunióba száműzött vezetőjét.⁹ A későbbi kádári történetírás egyik örökzöld, '56-tal kapcsolatos toposzáról – a sohasem létezett győri „ellenkormányról” – Nagy Imre így fogalmazott: „A győriek tárgyalásokat kezdtek egy dunántúli szerv létrehozására, amely meg is alakult és külön »kormányként« kezdett működni. [188.]” E sorok lejegyzésének idején még életben és szabaddal volt Szigethy Attila, akit Kádárék először megnyerni akartak, csak később döntöttek az elpusztítása mellett, és akivel Nagy Imre a forradalom napjaiban mintaszerű munkakapcsolatot alakított ki.¹⁰ Az ekkortájt statáriális eljárás után kivégzett Dudás Józsefről Nagy Imre vélekedése lesújtó volt – egybehangzó vélemények szerint az volt a forradalom napjaiban is –, és tulajdonképpen az „ellenforradalomról” szóló álláspontja sem igen különbözött a berendezkedő új hatalométól. A november 4-ei szovjet bevonulást azért kárhoztatja, mert azok „az ellenforradalmi, reakciós erők tevékenységének újabb táptalajt adtak. A reakció csökkent befolyását kiszélesítette, s a nemzeti jelszavakat felkarolva igyekezett felkarolva a harcot, annak irányítását a maga kezébe venni. [194.]” Kesernyésen úgy egyszerűsíthetnénk

le a vélemények megítélését, hogy ezek szerint elsősorban „az ellenforradalmi erők” megjelenésének és térhódításának *időpontjában* volt különbség Kádár és Nagy Imre között. Előbbi számára Szovjetunióba való távozásának napja, utóbbi számára a november 4-ei bevonulás a határpont – de nem az elkeseredett szabadságharcát vívó felkelők és az eltiport nemzet, hanem a kommunista „forradalmárok” szemszögéből nézve. Ahogy M. Kiss Sándor joggal teszi fel a kérdést: „Kik voltak Nagy Imre szerint az ellenforradalmárok, akik ellen fel kellett venni a harcot? [...] 1956. november 4-e után, a »kádári kezdeti konszolidáció« időszakában is komolyan felmerült a koalíciós kormányzat kérdése. Kádár és Nagy Imre felfogása között radikális különbség nem volt. Mindketten erősen ellenőrzött áltöbbpártrendszerben gondolkodtak. [202.]”

Persze a kötet nem csak Nagy Imre és politikai harcostársai felé tart *tükröt*. A kötet második, a Nagy Imre-pert, majd annak felülvizsgálatát bemutató, jogtörténeti részének (*A Nagy Imre-per és a jogi környezet felül- és alulnézetből, avagy Veritas laborat nimis saepe, extinguitur nunquam*)¹¹ egyik „törzsanyaga” a per hírhedtté vált bírójának, Vida Ferencnek egy 1989-es interjúja.¹² Vida hozzáállásában egy, a változások idején is dogmatikus kommunisztát, a tényeket saját érdekei szerint rendező, az idősikokat szándékosan keverő, a normális gondolkodást minden tekintetben mellőző ortodox bolsevikot ismerhetünk meg. Vida – aki Kahler Frigyes összegzése szerint számos esetben még az adott korszak törvényeit is megszegte, az esküdtek és a tanúk kiválasztásától kezdve a nem-létező tényállás alapján hozott ítéletig [291–305.] – úgy gondolta, az első semmisségi törvény (1989. évi XXXVI. törvény) „a törvényhozói, igazgatási és bírói állami funkciók szétválasztásának, a *jogállamiságnak* klasszikus elvét dobja sutba. [229.] [Kiemelés általam – N. Z.]” Nem egyedi példája mindez annak, hogy egy kommunista a jogállam érvrendszerével próbálja magyarázni saját tevékenységét. Hogy Vida hozzáállása mennyire tipikus, ahhoz elegendő Biszku Béla KB- és PB-tag, belügyminiszter nyilvánosság előtti újbóli feltűnésére¹³

⁹ Molnár Erik: Történelemszemléletünk nacionalista maradványairól. Új Írás, 1962. november, 1236–1243.

¹⁰ Kettejük forradalom alatti, nem egyszer összehangolt taktikájáról többek között Szigethy Attila két, emigrációba kényszerült közeli munkatársa, Zádor István és Szöllősy Árpád számolt be: Zádor István: Szigethy Attila tragédiája. *Irodalmi Újság*, 1958. 04. 01. 5.; Szöllősy Árpád: A forradalom Győrött. *Új Látóhatár*, 1961/5 (szeptember-október), 413–436.

¹¹ A Livius ókori római történetírótól származó idézet magyarul: „Az igazság gyakran veszélyben van, de soha nem semmisíthető meg.”

¹² Faragó Jenő: *Perbe fogott ítélet. Interjúk a Nagy Imre-per tanácsvezető bírójával*. (Kézirat). 1956-os Intézet, Oral History Archívum, 1989.

¹³ 2010-ben jelent meg Skrabski Fruzsina és Novák Tamás Biszku Bélával készült interjúján alapuló dokumentumfilmje (*Bűn és büntetlenség*), amely lavinát indított el a magyar közgondolkodásban. A film apropóján a Duna TV *Közbeszéd* című műsorában is nyilatkozott, a fent idézett gondolatmenet ebben a műsorban hangzott el. 2011 januárjában az ügyészség vádat emelt a volt

gondolnunk, aki a *hatalmi ágak szétválasztásának* érvényesülésével indokolta azt, hogy neki miért nem volt köze a megtorlások levezényléséhez.

Vida fő felháborodásának oka az volt, hogy „a politikai rehabilitáció megelőzte a jogi döntést”. Ez kétségkívül igaz, ahogy az is, hogy mindez ugyanígy volt a per lefolyásakor. Kahler Frigyes hosszasan bizonyítja, hogy hogyan határozta meg a Magyar Szocialista Munkáspárt – egyeztetve a szovjet pártvezetéssel – a per irányát (274–279.). „Ami a Nagy Imre-ügyben 1989-ben történt, akár tükörképe is lehet az 1958-as bírósági eljárásnak. Annak idején azt is csupán szükséges színjátéknak tekintették” – vonja le a következtetést Kahler Frigyes [313.]. Ismét a *tükör* – ezúttal *tükörkép* formájában. Ahogy az 1989. júliusi, ügyészi beszéd néhány soráról¹⁴ óhatatlanul eszünkbe jut e karakter sokkal tragikusabb ellentétpárja, Bacsó Péter *A tanújának* súlyos büntetést kérő védőügyvédje.¹⁵

A kötet harmadik fejezete (1989 – *Újraértékelés. A Nagy Imre-ügy a későpártállami politikai döntéshozatalban*) már a rendszerváltás időszakába kalauzol el minket, bemutatva a pártvezetés változó álláspontját a Nagy Imre-kérdésben. Közelebről nézve: hogyan jutott el az MSZMP a „kegyeleti aktustól” a „jogi eljárás” át a teljes politikai rehabilitációig és őskeresésig. „A kormány úgy vélte, szabad utat kell biztosítani a jogi eljárásnak” – olvashatjuk Riba András értékelését [353.], mely kapcsán óhatatlanul azt érezzük, mintha egy időspirálba kerültünk volna. Harminc évvel korábban ugyanez a mondat – ellentétes előjellel és eredménnyel – az MSZMP PB 1957. december 21-ei határozatában így hangzott: „Szabad

folyást kell engedni a törvényes eljárásnak. [277.]” Hogy az éppen átalakulását formáló állampártnak mennyire nehéz feladatnak tűnt a Kádár- vagy Nagy Imre-dilemma feloldása, annak kapcsán Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter *legitimitásról* mondott gondolatai a legtanulságosabbak: „Tulajdonképpen az ő [Nagy Imre – N. Z.] kormányából kivált állam-miniszter [Kádár János – N. Z.] volt az, aki tovább vitte a dolgokat, erre össze lehet hozni véleményem szerint azokat a jogi érveket, amelyekkel itt a Kádár-kormány legitimitása nem kérdőjelezhető meg olyan módon, hogy ez ne legyen megválaszolható. [360.]”

Talán a fent taglaltakból látszik, mennyire nehéz utat vágni még ma is, harminc évvel a politikai rendszerváltás és a történettudományi paradigma-váltás kezdetei után a Nagy Imre-kérdés dzsungelében. *A snagovi tükör* nem rajzol portrét a kivégzett miniszterelnökről, nem életrajz, és nem is a *Snagovi jegyzetek* mondatról mondatra való elemzése. Nem vádbeszéd Nagy Imre ellen, de nem is védőbeszéd a halállal bátran szembenéző politikus mellett. A kötet inkább egy szembesítési kísérlet, ami nem is elsősorban a több mint fél évszázada kivégzett kormányfő és az ő évtizedek alatt kialakult legendája elé tar tükröt, hanem a dogmává merevedett kinyilatkoztatások és a valódi feltárást ellehetetlenítő beidegződöttségek elé.

NAGYMIHÁLY ZOLTÁN

kommunista politikus ellen „a nemzetiszocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása miatt”. 2012 szeptemberében az 1956. decemberi, Nyugati pályaudvarnál, majd Salgótarjánban levezényelt sortűz miatt vonták volna felelősségre. 2013 októberében „háborús bűntett” miatt emeltek vádat ellene. A per 2014 márciusában indult el, májusban öt és fél éves szabadságvesztésre ítélték, 2015 júniusában azonban másodfokon megsemmisítették az ítéletet. A megismételt elsőfokú eljárás két év, három hónap börtönbüntetésre ítélte, de 2016. március 31-én Biszku halálával az eljárás megszűnt.

¹⁴ „Szokatlan, rendhagyó ügyészi felszólalást fognak hallani. [...] A ma ügyésze a tények ismeretében őszinte vádbeszédet kell mondjon a korabeli vád bűneiért, és védőbeszédet Magyarország ártatlanul perbe fogott és elítélt miniszterelnöke és sorstársai ügyében” – mondta Nyíri Sándor legfőbbügyész-helyettes a törvényességi óvás indoklásában (318.).

¹⁵ Hogy a kép még groteszkebb legyen, csak röviden, említés szintjén jelezzük, a Legfelsőbb Bíróság előtt az ügy előadója az LB büntető elnökhelyettese, Czili Gyula volt. A korábban az MSZMP KB Adminisztratív Osztályán is dolgozó jogász 1956-ban az ELTE Tanulmányi Osztályának vezetőjeként és a Jogi Kar KISZ-titkáráként tevékenykedett. E funkciójában jelentette fel például röplapozásért és a forradalom emlékének őrzéséért Komáromi Kornéliát, akit a Legfelsőbb Bíróság 1959-ben hat év börtönbüntetésre ítélt. A hat évből több mint ötöt le is töltött. A feljelentő levélben a harminc évvel később Nagy Imre és társai rehabilitációját „vivő” bíró így fogalmazott: „[Komáromi Kornélia] ártatlan diákokat fertőz meg. Érdemes róla megemlíteni, hogy az ellenforradalom alatt is női tüntetéseket szervezett, fegyver szétosztással, meg eldugással foglalkozott. *Ilyen tanuló nem érdemli meg, hogy egyetemista legyen. Erre a jövőt nem építhetjük.* Követeljük az egyetemről való eltávolítását és a dolog kivizsgálását. Gondoljunk arra: »Egy cseppnyi méreg is megfertőz egy pohár bort«. [Kiemelés általam – N. Z.]” Idézi: Kenedi János: „Hálózati munkára nem alkalmas”. Komáromi Kornélia, történelmi látószögek. *Élet és Irodalom*, 2011. 05. 27.